

ویژگیهای روانی - اجتماعی نوجوانان

و روشهای تربیتی متناسب با آن

علیرضا ملازاده

مقدمه :

دوران نوجوانی خویش در زمینه ادامه تحصیل، کار، ازدواج، پیشرفت مذهبی و ... افسوس می‌خورند. توجوانی، بخصوص سالهای اول آن، قبل از هر چیز دوران تغییرات جسمانی، جنسی، روانی، شناختی و اجتماعی است.

در زمانی که نوجوان با سرعت دچار تغییرات جسمانی است، اجتماع از او می‌خواهد مستقل و مسؤولیت‌پذیر باشد، روابطش را با همسالان و بزرگسالان به نحو مناسب تنظیم کند و رفتارهایی بالغانه داشته باشد. در این دوره، از نوجوانان خواسته می‌شود که درسهای خود را بخوبی مطالعه کنند، از سد دانشگاه بگذرند، تکالیف دینی را انجام دهند، وارد بازار کار شوند و برخی انتظارات دیگر که انجام آنها برای نوجوانان و جوانان کار آسانی نیست. با توجه به این مطالب، اهمیت مدارس، به عنوان یکی از مهمترین مراکز تربیت‌کننده نوجوانان، به منظور ایجاد هویت اسلامی - ایرانی در نوجوانان مشخص می‌شود. لذا دبیران، مشاوران و مسؤولان مدارس راهنمایی و دبیرستان باید شناخت درستی از دوران نوجوانی و جوانی داشته باشند.

میزان سازگاری و توانایی کنار آمدن نوجوانان با بحرانها و مشکلات این دوران، متفاوت است و بستگی به عوامل زیادی دارد. اگر نوجوان به طور همزمان درگیر چندین مشکل یا موضوع باشد، امکان بروز بحران و عدم سازگاری در او افزایش می‌یابد. مثلاً در زمانی که یک نوجوان بتازگی دچار تغییرات جسمانی بلوغ شده، مجبور به انتخاب رشته در دبیرستان هم باشد، امکان بروز بحران در او

دوران نوجوانی، مرحله پرکشمکش و گاه دشواری در زندگی هر فرد است. در این دوره تغییرات زیادی در نوجوان ایجاد می‌شود. نوجوان باید خود را با ازدیاد سرعت رشد جسمانی، پیدایی صفات ثانوی جنسی، انجام تکالیف دینی به صورت جدی و ... آماده و سازگار کند. والدین و اولیای مدرسه از نوجوانان توقع دارند رفتارهایی پخته و سنجیده داشته باشند و خود را برای ورود به دانشگاه، بازار کار و ازدواج مهیا سازند. بسیاری از انحرافات رفتاری، عقیدتی و مذهبی افراد از همین دوره آغاز می‌شود و با افزایش سن فرد، استوارتر شده، اصلاح آن دشوارتر می‌گردد. بسیاری از والدین و اولیای مدارس در رویارویی با برخی رفتارهای نوجوانان دچار تعجب و نگرانی می‌شوند و برخی اوقات به درستی نمی‌دانند چه واکنشی از خود نشان دهند. داشتن اطلاعاتی درباره ویژگی‌های روانی - اجتماعی بلوغ و نوجوانی، می‌تواند زمینه‌ساز ایجاد رابطه مناسب بین نوجوانان، والدین و مربیان آنها شود. در این مقاله به بررسی مختصر این ویژگی‌ها می‌پردازیم.

چرا نوجوانی، دوره‌ای بحرانی است؟

در یک نظر اجمالی، نوجوانی دورانی پر از تغییرات مختلف و یک مرحله انتقالی مهم است. در این مرحله هر چه در زندگی گذشته نوجوان، یعنی در دوره کودکی رخ داده است، در وضعیت فعلی او اثر می‌گذارد و اتفاقات و تربیت این مرحله نیز در وضع زندگی آینده‌اش آثار پایداری خواهد داشت. بسیاری از بزرگسالان به خاطر فرصتهای از دست رفته

استقلال طلبی

نیاز به استقلال و اثبات وجود، همراه با این احساس که نوجوان را نمی‌فهمند، یکی از خصوصیات مهم دوران نوجوانی است. نوجوان می‌خواهد از ویژگی‌های دوران کودکی فاصله بگیرد و در جنبه‌های مختلف به استقلال برسد. هرگاه والدین از این استقلال‌نگران شوند و بخواهند نوجوان را زیاد از حد کنترل کنند، درگیری ایجاد می‌شود. والدین و مریبان نوجوانان باید این نکته مهم را در نظر داشته باشند که یک نوجوان حق انتخاب دارد و برخی از رفتارهای او که در نظر آنها ناپسند می‌آید، اقتضای سن نوجوانی است؛ به علاوه اختلاف سنی بین نوجوان، والدین یا مریبان، میزان عدم تفاهم را زیادتر می‌کند (نفرانکوئیس، ۱۹۹۰).

روحیه انتقاد از وضع موجود و نوگرایی

همان‌طور که ذکر کردیم، نوجوان مایل است خود را به عنوان یک فرد مستقل معرفی نماید و ویژگی‌های دوره کودکی خود را کنار گذارد.

بالا می‌رود. (احدی، ۱۳۷۴). عامل خانواده محیط نیز نقش مهمی دارند. در خانواده‌ای که ارتباط افراد آن با یکدیگر مناسب و مثبت است، در مدرسه‌ای که کارکنان آن را افرادی دلسوز و با دانش و تجربه کافی تشکیل می‌دهند و در جامعه‌ای که در آن برنامه‌ریزی امور به نحو مناسبی انجام می‌شود و جوانان در آن احساس امنیت می‌کنند، امکان بروز بحران در نوجوانان و جوانان کاهش می‌یابد. از سوی دیگر اختصاص بیشتر اوقات والدین به امور شغلی، اختلافات زوجها، مشکلات مالی، مدارس شلوغ و بسیاری موارد دیگر، باعث سردرگمی نوجوانان و تأخیر در ایجاد هویت مثبت در آنان می‌شود. زمانی که یک فرد به سنین نوجوانی می‌رسد، تا حد قابل توجهی شخصیت و ذهن او شکل گرفته است. اگر نیازهای اولیه کودک مثل نیاز به عشق، احترام، امنیت، مهرورزی به دیگران و بازی و سرگرمی به موقع ارضاء شده باشد، دوره نوجوانی با تمام تغییراتش، به سادگی و با آرامش و نشاط طی خواهد شد.

فردی دست یافته است .

دید انتقادی نوجوانان در جنبه‌های فردی، خانوادگی، اجتماعی، سیاسی و ... با توانایی آنها در تفکر عملیات صوری^۱ (توضیح آن متعاقباً خواهد آمد) ارتباط دارد. توجه شدید نوجوان به عیوب بزرگسالان، نظم اجتماعی و خلق نظامهای جانشین، بیشتر حرف است، تا عمل. این پدیده می‌تواند نشانگر رشد شناختی^۲ ناقص و ادغام نشده با جنبه‌های رفتاری نوجوان باشد. آگاهی نوجوان از تفاوت بین وضع موجود و ممکن، به سرکش شدن او کمک می‌کند. نوجوان همیشه، وضع موجود و ممکن را مقایسه نموده، کشف می‌کند که غالباً آنچه موجود است، چیزی کم دارد (ماسن، ۱۳۷۰).

رشد شناختی - عقلانی در نوجوانی

تواناییهای شناختی نوجوانان هم از نظر کیفی و هم از نظر کمی در سالهای نوجوانی رشد بیشتری پیدا می‌کند و در فرایندهای عقلی نوجوانان که برای تشریح و استدلال دربارهٔ مسائل به کار می‌رود، تغییرات مهمی به وجود می‌آید. برای آشنایی بیشتر با ویژگی‌های شناختی دوران نوجوانی، یکی از منابع غنی تحقیقات، دیدگاههای پروفیسور پیازه است که اشاره‌ای به یافته‌های او می‌کنیم.

تفکر کودکان متکی بر واقعیت قابل لمس، زمان حال و شرایط کنونی است، ولی با رشد بیشتر، تفکر انتزاعی یا هوش عملیات صوری حاصل می‌شود. با این توانایی، نوجوان این قابلیت را پیدا می‌کند که دربارهٔ گذشته، آینده، مسائل ممکن و مجرد بیندیشد. به این ترتیب افکار نوجوان دیگر به آنچه می‌بیند و اتفاق

برای این منظور نوجوان شروع به انتقاد از والدین و اطرافیانی می‌کند که در کودکی مورد پذیرش و احترام وی بوده‌اند. در برخی موارد، نوجوان معایب والدین و "بزرگترها" را چند برابر نشان می‌دهد و نقاط منفی در نظر او بیشتر جلوه می‌کند. گاهی نوجوانی که خانوادهٔ او از نظر مالی در وضع نامناسبی هستند، می‌کوشد این امر را از دوستان خود مخفی کند و از این موضوع، پیش دوستانش، بیش از حد خجالت می‌کشد.

از سوی دیگر اکثر نوجوانان تمایل دارند والدین و خانوادهٔ خود را از چشم دیگران (بویژه دوستان) ببینند تا در مورد آنها قضاوت کنند. بسیاری از نوجوانان صحبت‌ها و رسیدگی‌های والدین را دخالت، فضولی و "لوس‌بازی" می‌دانند.

موضوعی که رابطهٔ نزدیکی با مطلب بالا دارد، جست‌وجوی تازگی و نیاز به نو شدن در نزد نوجوانان است. این امر نمایانگر نیاز نوجوان به شکستن قالبهای موجود، دور شدن از دوران کودکی و نیاز به فاصله گرفتن از محیط است (احدی، ۱۳۷۰).

به عبارت دیگر نوجوان برای تغییر ویژگی‌های قبلی خود و کسب عادات و ویژگی‌های تازه، مایل به شکستن الگوهای موجود سنتی در خانواده یا اجتماع است. در اثر این عامل، نیاز به نوجویی و نوگرایی در کلیهٔ امور در نوجوانان بوجود می‌آید، از جمله در مورد لباس پوشیدن، آرایش مو و صورت. استعمال اصطلاحات و کلمات مخصوص و طرز رفتار و ژستهای خاص گروه همسالان نیز این وضع را تشدید می‌کند و نوجوان به پیروی از دوستانش تمایل پیدا کرده، حس می‌کند که از این طریق به استقلال و هویت

می‌افتد و واقعیات قابل لمس محدود نیست. او می‌تواند به طور منطقی و منظم به بررسی موضوعات و مسائل انتزاعی بپردازد. موضوعاتی که نوجوانان درباره آنها فکر می‌کنند و عقاید خود را تشکیل می‌دهند، طیف وسیعی شامل مسائل اخلاقی - مذهبی، سیاسی، علمی و غیره است. ممکن است نوجوان درباره این موضوعات نظریاتی ارائه کند که از لحاظ علمی و منطقی سست باشد، اما در سالهای آینده، خود به رشد شناختی بیشتر خواهد رسید (منصور، ۱۳۷۲).

خود میان‌بینی^۳

در نوجوانی، نوعی خود میان‌بینی (خود محوری) بوجود می‌آید که مرحله‌ای گذرا در رشد شناختی نوجوان است. یکی از پیامدهای مهم این پدیده، انجام رفتارهای سبک و جلف و با هدف جلب توجه و خودنمایی است، که در ارتباط با افراد جنس مخالف، بیشتر دیده می‌شود. بسیاری از نوجوانان که وضع ظاهری، رفتار و کلام نسنجیده‌ای دارند، می‌خواهند به این طریق خود را مطرح کنند و توانایی خود را به شکل منفی نشان دهند. موضوع دیگر احساس مورد توجه بودن است. نوجوانان احساس می‌کنند ظاهر و رفتارشان مورد توجه و بررسی دیگران است، همان‌طور که خودشان این کار را می‌کنند. بسیاری از خجالت‌ها، دستپاچگی‌ها و... به خاطر این طرز تفکر است (ساترورک، ۱۹۹۱، منصور، ۱۳۷۰).

از ویژگی‌های دیگر خود میان‌بینی نوجوانان، احساس قدرت برای انجام کارهای مختلف و خطرناک است. نوجوان احساس می‌کند که می‌تواند بسیاری کارها را حتی با

نبودن مقدمات و توانایی لازم انجام دهد. مثلاً دیده می‌شود نوجوانی که نمرات دروس ریاضی پایینی دارد، هدفش انتخاب رشته معماری یا مهندسی راه است. به این وسیله نوجوان برای خود طرحها و برنامه‌هایی بلند پروازانه تنظیم می‌کند. اغلب در نامه‌های محرمانه، دفتر خاطرات، گفته‌ها و آرزوهایش، آثار این طرحها و برنامه‌ها دیده می‌شود. معمولاً یک نوع جوشش و انرژی در فکر نوجوان وجود دارد که می‌خواهد اصلاحاتی بکند و همه چیز را تغییر دهد و از نو بسازد (ساترورک، ۱۹۹۱). البته این جنبه اصلاحگری همیشه جامعه واقعیت به خود نمی‌پوشد و نوجوان با ورود به سلک بزرگسالان، از آنان تبعیت می‌کند. ممکن است کمال‌گرایی و انتخاب معیارهای سطح بالا ناشی از فشار خانواده، مدرسه و محیط باشد. در این صورت ناتوانی در رسیدن به این اهداف، می‌تواند باعث احساس کهنتری در نوجوان شود. مریبان نوجوانان می‌توانند در تعیین معیارها و اهداف

به حرفهای خود نیستند، می‌خواهند در منزل یک مصلح تمام عیار باشند. نوجوانی می‌گفت: "پدرم بر سر هر مطلب پیش پا افتاده‌ای برایمان صحبت می‌کند و اگر با نظر او مخالف باشیم، کار به بحث و دعوا می‌کشد. این اواخر به حرفش گوش نمی‌دهم، چون می‌دانم که خودش عمل نمی‌کند، ولی باز هم حرف می‌زند و نصیحت می‌کند." والدین نباید فراموش کنند که بدون محبت و روش مناسب، نوجوان لجباز و یک دنده آنها آرام نمی‌شود.

پذیرش نوجوان

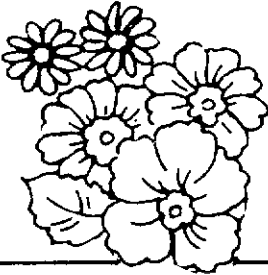
یکی از ویژگی‌های والدین و اولیای موفق، برخورداری از احساس پذیرش نسبت به نوجوانان است، به نحوی که آنها بتوانند به راحتی با ایشان ارتباط برقرار کنند و درباره مسائل مختلف صحبت و مشورت نمایند. والدین و اولیای مدرسه باید با کلمات و لحنی مناسب، پذیرش خود را نسبت به نوجوان نشان دهند تا از این طریق، وی احساس اعتماد به نفس و استقلال نماید. برخی از والدین بدون آنکه متوجه باشند، با دخالت و کنترل کردن کارهای نوجوان به صورت افراطی، عدم پذیرش و تردید خود را نسبت به نوجوان بروز می‌دهند. این والدین ممکن است به وسایل شخصی فرزندشان دست بزنند، مرتباً از آنها در مورد رفت و آمدها و تلفنها سؤال کنند و ... ممکن است نگرانی‌های والدین ناشی از اضطراب آنها باشد و نه رفتارهای نوجوان. دختری بعد از اولین میهمانی که ترتیب داده بود، چنین می‌گفت: "مادرم از اول مخالف این میهمانی بود. احساس می‌کردم حوصله این کار را ندارد که به من کمک و راهنمایی کند و با این

زندگی، جنبه‌های اسلامی و واقع‌گرایی را به آنها ارائه و تفهیم نمایند. جنبه دیگری از ویژگی‌های نوجوانان، احساس شکست‌ناپذیری^۲ و صدمه‌ندیدن است. این حالت می‌تواند از نظر سلامت برای نوجوانان ایجاد مخاطره نماید. مثلاً بسیاری از نوجوانان با سرعت زیاد و بدون مهارت لازم رانندگی می‌کنند، بدون آنکه بی‌کفایتی خود و وجود خطر را درک کنند.

برقراری ارتباط مناسب با نوجوانان و جوانان

در برقراری ارتباط سازنده و مثبت با نوجوانان، شناخت ویژگی‌های زیستی، روانی، اجتماعی، تمایلات، نگرشها و نیازهای آنان ضروری است. در زمینه برقراری ارتباط با نوجوانان باید دانست که همه انسانها بخصوص کودکان و نوجوانان، به روشهای ارتباطی مناسب والدین و مربیان جواب مثبت می‌دهند و می‌توان در آنها رفتارهای دلخواه را ایجاد کرد. در غیر این صورت و با ایرادگیری‌های یکنواخت و مداوم از نوجوانان، روابط بین نوجوانان، والدین و مربیان آنها تیره می‌شود. نوجوانی می‌گفت: "پدرم مرتباً به کارهایم ایراد می‌گیرد، از وضع مو، لباس، صحبت کردن و ... انتقاد می‌کند. از این کار او جانم به لبم رسیده، دوست دارم برای لجبازی هم که شده به کارهایم ادامه دهم." بعضی از والدین می‌خواهند به هر ترتیب که شده صحت نظر خود را ثابت کنند و نوجوان مخاطبشان، کاری را که آنها می‌خواهند، انجام دهد. بعضی اوقات والدینی که در بیرون منزل قدرت اثرگذاری روی هیچ کس را ندارند و عمل‌کننده

در باره مسائل نوجوانان و جوانان و تصمیم‌گیری‌هایی که در امور مختلفی مثل انتخاب رشته تحصیلی و شغل برای آنها پیش می‌آید، روان‌شناسان و مشاوران می‌توانند کمک کننده‌ی مناسبی باشند تا از سردرگمی و بروز اشتباهات در این دوران کاسته شود.

کار آرامش او را به هم می‌زد. او مرتب به من غر می‌زد که تو به تنهایی نمی‌توانی این میهمانی را اداره کنی؛ همه زحمتها روی دوش من است و تو مهماندار خوبی نیستی. در آخر میهمانی هم به من گفت که دست و پا چلفتی هستم و به میهمان‌ها بی‌احترامی کرده‌ام. شاید این طور شده باشد، ولی او از اول روحیه‌ی مرا خراب کرده و اعتماد به نفس مرا از بین برده بود. "این مادر با رفتارها و صحبت‌هایش عدم پذیرش خود را از دخترش نشان داده است؛ در صورتی که یک مادر برخوردار از سلامت روان، در آغاز هر کاری به دخترش اعتماد به نفس می‌دهد و اشتباهاتش را نادیده می‌گیرد. در چنین مواردی لازم است نوجوان مشکلات والدین خود را مثل اضطراب، وسواس و ... در نظر بگیرد و آنها را درک کند.

زیر نویس‌ها:

- 1- FORMAL OPERATIONAL THINKING
- 2- COGNITIVE DEVELOPMENT
- 3- EGO CENTRISM
- 4- UNDESTRUCTIBILITY

منابع:

- ۱- احدی، حسن و نیکچهره، محسنی (۱۳۷۴). روان‌شناسی رشد، مفاهیم بنیادی در روان‌شناسی نوجوانی و جوانی. نشر بنیاد، تهران.
- ۲- پیازه، ژان، ترجمه منصور، محمود و دادستان، پریخ (۱۳۷۲). تربیت به کجا ره می‌سپرد. انتشارات دانشگاه تهران.
- ۳- پیازه، ژان، ترجمه منصور، محمود و دادستان، پریخ (۱۳۷۰). دیدگاه پیازه در گستره تحول روانی. تهران، نشر ژرف.
- ۴- شعاری نژاد، علی اکبر (۱۳۷۰). روان‌شناسی رشد، نوجوانی و بلوغ. دانشگاه پیام نور.
- ۵- ماسن، پاول هنری و همکاران، ترجمه یاسایی، مهشید (۱۳۷۰). رشد و شخصیت کودکان. نشر مرکز.
- ۶- گینوت، هایم، ترجمه قراچه داغی، مهدی (۱۳۷۰). روان‌شناسی بلوغ.

7- LEFRANCOIS GUY (1990). THE LIFE SPAN, WADSWORTH, U.S.A.

8- SANTROCK, J. (1991). PSYCHOLOGY. THIRD EDITION. W.C. BROMN.